

alt ve yüksek-alt sosyo ekonomik düzey farklılıkları anlamlıdır (sırasıyla: $t = 2.23$ $p < .05$, $t = 4.68$ $p < .01$, $t = 23.96$ $p < .01$). Benzerlikler alt testinde de benzer sonuçlar bulunmuştur. Yüksek-orta, orta-alt ve yüksek-alt sosyo-ekonomik farklılıkları anlamlıdır (sırasıyla: $t = 3.19$ $p < .01$, $t = 5.86$ $p < .01$, $t = 8.73$ $p < .01$).

Tartışma : Standardizasyon çalışmalarında temel olarak kullanılacak alt testleri geliştirme amacı ile yapılan bu çalışmada sonuçlar oldukça yüz güldürücü olmuştur. Her üç alt testte elde edilen verilere göre bazı maddeler çıkartılıp, zorluk sıralamaları yeniden düzenlendiğinde oldukça düzenli eğriler bulunmuştur ayrıca her yaş grubu arasında bulunan anlamlı farklılıklar testin geçerliliği bakımından bir ipucudur. Bazı alt testlerde 11-12 yaş grubu arası farklılıklar anlamlı çıkmamıştır. Örneklemin ilkokullardan seçildiği ve ilkokulu bitirme yaşının genellikle 11 yaş olduğu düşü-

nülürse 12 yaştan iyi bir örneklem alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yaş gruplarında ortalama 100 öğrenci varken 12 yaş grubunda 51 çocuğun olması bu görüşümüzü desteklemektedir.

Diğer kültürlerde yapılan çalışmalarda zeka testi puanlarında sosyo-ekonomik düzey farklılıkları belirgin ve yaygın olarak bulunmaktadı. Bizim çalışmamızda da her 3 alt testte bu fark bulunmuştur. Testin standardizasyon çalışmasında her üç grubu temsil edecek iyi bir örneklem seçilmesinin önemi açıktır. Ayrıca normatif çalışmada testi kullananlara yardımcı olmak üzere ayrı norm tabloları düzenleme düşünülebilir.

WISC-R'in performans alt testleri içinde benzer bir çalışma yapılmıştır (Savaşır, 1979 yayımlanmadı). Bundan sonraki adımın Türkiye şehir nüfusunu iyi temsil edecek bir örneklem üzerinde normatif verilerin toplaması olduğu görülmektedir.

Psikoloji ve Yöntem Bilim

Buket TEGİN

Hacettepe Üniversitesi
Psikoloji Bölümü

Bir araştırmacının araştırmasında yanıtlamayı amaçladığı sorunun niteliğine en uygun yöntemi seçmesi ve kullanması bilimsel araştırma yaklaşımında beklenen bir şeydir. Örneğin, bir gelişim psikoloğu zihinsel gelişim evrelerini doğumdan yetişkinliğe dek incelemek istiyorsa «uzunlamasına» araştırma yöntemini seçebilir, beyin tepkileriyle ilgilenen bir fizyolojik psikolog ise laboratuvar deney teknik ve yöntemlerini kullanabilir; ya da, tutumları inceleyen bir sosyal psikolog «tarama» tekniğini en uygun görebilir. (Devamlıdır)

Görüldüğü gibi araştırılacak soruna ya da yanıt aranan soruya uygun ve en geçerli, güvenilir sonuçları verebilecek araştırma yöntem ve istatistik analiz tekniklerini saptama ve kullanma bir bilim adamının başlıca amaçlarıdır. Oysa, bugünkü görünümü ile bilim bir araç, teknik işlem ve yöntemler kümesi durumuna gelmiş, bir sorun saptama, soru sorma merak, yaratıcılık ve işlevsel amaçlara yönelme gibi temel öğelerini yitirmiştir (Argyris, C. 1968). Başka bir deyişle, yöntem, teknik ve işlem türü, niteliği ve gücü o denli vurgulanmaktadır ki, bilimin asıl amacı olması gereken sorun seçme ve çözüme yönelme, belli sorulara yanıt arama gibi birincil işlevler ihmal edilmektedir. Bu durumu psikolojide de görüyoruz. Psikolo-

jide özellikle eğitim düzeyinde ve eğitim sonrası araştırma ve diğer mesleki çalışmalarda öncelikle bir araştırma yönteminin seçimi ve en iyi istatistik analiz teknik ve işlemlerinin saptanıp kullanılması yönünde bir eğilimin varlığını yapılmış olan ve yapılmakta olan araştırmalara, çalışmalara göz atmakla görmek olasıdır. Örneğin, bir doktora adayı yapmayı amaçladığı bir araştırmacının ya da tezini oluşturan çalışmasının, hangi sorun ya da konuya yönleneceğinden çok hangi yöntemin en iyi olduğu, en iyi tekniklerin kullanımı gibi aslında yardımcı unsurlara ağırlık vermekte, konusunu bu iskelete uygunluğu ölçüsünde seçmektedir.

Duruma yine doktora eğitimi açısından bakıldığında, doktora eğitiminin amacının, «bilime katkıda bulunmanın» ötesinde, daha çok en iyi ve uygun yöntem ve teknikleri seçme yönünde ağırlık kazandığını görüyoruz.

Bir doktora adayı, geleceğin bilim adamı olarak kendi alanındaki temel birikik bilgi ve verileri, tekniklerin çoğunu bilmek durumundadır. Ancak, çekici ve işlevsel araştırma fikir ve sorularını sorabilmenin, bunları araştırma konusu edebilmenin de eğitiminde aynı ölçüde vurgulanması gereğini görebilmelidir. Bilim adamının yalnız bir teknisyen olamayacağını bilincinde olmalıdır. Oysa yukarıda değinilen

eğilim, bilim adamını, «soru soran» ve «çözen» kişi olmaktan çok bir teknisyen kimliğine sokmaktadır. Öyle ki, «neyi araştırmalıyım?», yerine, «nasıl araştırmalıyım?», anlayışı baskın çıkmaktadır.

«Nasıl araştırmalıyım?», sorusuna yanıt arama bilim adamının ister istemez nicelliğe yönelmesine neden olmaktadır. Buna göre bir araştırmada elde edilen sayısal değerler kendi başlarına o araştırmannın en önemli unsurları haline gelmektedirler (Scott, W.A.; Wertheimer, M, 1965). Oysa araştırmacının, elindeki güncel geçerliliği en fazla olan teknik ya da yöntemle uygun konulara sorunlara araştırma amacıyla eğilmesinin bazı sakıncaları ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bilim adamını diğer bilim dallarında nelerin olup bittiğine, nelerin yapılmakta olduğuna karşı tutarsız, kapalı hale getirebilir.

Bu eğilimin alışkanlığa dönüşmesiyle «eldeki konuya ya da soruna uygun» başka tekniklerin ortaya çıkma olasılığı da giderek azalabilir. Yalnız yeni tekniklerin ortaya çıkmasının engellenmesi değil, bazı sorunların düşünülmesi, araştırma konusuna dönüştürülmesi de bu yolla engellenebilir.

Psikolojide araştırma sorunu yıllardır tartışılmakta olan bir sorundur. Bu sorunun tartışılması özellikle araştırmaların niteliği, değeri açısından yapılmaktadır. Niteliği ve değeri oluşturan özellikler ise araştırılan sorun ya da konunun ne olduğu, ne olması gerektiği ile ilgili olmaktan çok çoğunlukla hangi yöntem ve istatistik tekniklerin kullanılmış, nasıl kullanılmış, sonuçların nasıl analiz edilmiş olduğu ile ilgili gözükmektedir. Belli bir yöntem yaklaşımının en iyisi ve güçlüsü olduğu kararına varılmışcasına çeşitli araştırma yöntem ve tekniklerin arasından bazıları diğerlerine oranla ağırlık kazanmış gibidir. Örneğin, laboratuvar deney yöntem ve teknikleri. Ağırlık kazanmasının nedeni olarak bilimsellik ve yansızlık ölçütlerine uygunluğu öne sürülebilir. Genel olarak sosyal ve bilimsel evrim tarihçesine baktığımızda, psikolojinin diğer bilimlere ailesine girebilmek ve kendisini bir bilim olarak kabul ettirebilmek için fiziki ya da pozitif bilimlerdeki laboratuvar araştırma yöntemlerini temel yöntem olarak saptamış olabileceğini düşünebiliriz. Bu seçimi etkileyen ve sonra da pekiştiren bir başka etken de davranışların kökenindeki fizyolojik yapı ve işleyişin varlığının hissedilmesi ve ancak laboratuvar ortamlarında dakik olarak araştırılabileceğinin farkedilmesi de olabilir.

Bu saptama ile psikoloji böylelikle felsefeden yakasını kurtarmak amaç ve politikasını güdebilir. Ne varki, bugün artık belli bir yöneme ne olursa olsun sarılma yerine, sorunlara insanın gerçek ve doğal yaşam koşullarındaki davranış örüntülerinin anlaşılmasına çalışılması açısından yaklaşma önemlidir. Buna, topluma yönelme de diyebiliriz. Psikolojinin bir bilim olma yolundaki çabalarına bu tür bir yaklaşmanın anlamlı katkıları olabilir. Burada önerilen, bir yer değişikliği olup yeri değişen öğelerin farklı fakat uygun ağırlık kazanmalarıdır. Yani, yöntemle uygun konu uyarılma yerine araştırılacak sorunun saptandıktan sonra en uygun yöntem ve teknikle incelenmesidir. Bu yöntem ya da teknik yukarıda örnek olarak verilen laboratuvar deney teknikleri de olabilir; alan teknikleri de olabilir; konu gerektiriyorsa bir vaka çalışması da olabilir. Önemli olan önce sorun, sonra soruna uygunluk ve en geçerli sonuçları verebilecek tekniklerin aranmasıdır. Bu gerçekleştirildiğinde de araştırmacının ve araştırmanın belli bir tekniği seçmediği ya da seçtiğinden dolayı haksız eleştirilere uğratılması, gereği ortadan kalkar.

Örneğimize dönecek olursak laboratuvar deney koşullarından gerçek yaşam koşullarına sorunları aktarma ve de anlamlandırmaya çalışma genelleme açısından sakıncalar doğurabilir. Bu noktaya eleştiri düzeyinde değinmenin bilimsel açıdan önemi büyüktür. Psikolojideki yöntembilim ve deney tasarımlarına ilişkin kitaplarda ise beklendik eleştiri, öneri ve önlemler yönünde yazılardan çok deneyler, araştırma tasarımları, deneysel manipulasyonları, vb. gibi teknik bilgiyi buluyor ve de hepsinin istatistikî anlamlılık düzeyinde noktalandıklarını öğreniyoruz. Ya o noktadan sonra nereye gidelecek?.. Neden yöntem gücü kanıtlanmış olan deneylerin birçok pratik sorunları çözümlemede yetersiz kaldığı, kalabileceği sorusu yine olduğu yerde kalmaktadır.

Genel olarak laboratuvar deney ortamı gerçek yaşamın bir modeli olarak hazırlanır. Ancak model, yansıtmaya çalıştığının daha dar, kısıtlı ve belirgin özelliklerini verir. Bu nedenle deneysel araştırma sonuçlarını her zaman gerçekteki davranışları yordayıcı güçte olmamaktadır. (bu insanlarla yapılan araştırma sonuçları için geçerli olabilir; hayvanlarla yapılan araştırmalar için daha az kısıtlılıktan söz edilebilir). Deneysel araştırma modeli ya da yönteminin kapsamındaki değişkenlerin seçimi, manipulasyonları ve kontrolü gibi işlevler sonuçların pratikte genellenmesini kısıtlayabilir.

Gerçek yaşamda bizim kontrolümüz dışında sayısız ve çok karmaşık etkileşimler olabilmektedir. Laboratuvarında bir, iki ya da üç değişkenin kontrol edilmesi ya da manipüle edilmesi sonucu ortaya çıkan ilişkilerden, etkileşimlerden genellemelere gerçeğe geçerken çok dikkatli olmalıdır.

Gerçek yaşamdaki değişkenlerle deney için laboratuvara getirilen, ya da deney tasarımına sokulan değişkenlerin aynı olmadıklarını kabul etmek gerekir. Bir değişkeni, birlikte algılanıp yorumlandığı doğal yapısından alıp laboratuvara getirdiğimiz an bu değişkenin tabiatının değişmesi kaçınılmazdır. Gerçekte «o» değişkeni «o» değişken yapan birçok eleman varken laboratuvarında bunların bazıları kaybedilir, yeni fakat orjinal olmayan bazıları da eklenebilir. Bu eklenenlerden birisi deneycinin kendisi olabilir. Deneycinin yanısıra deneyin kendisi de bir deney durumuna girmiş olma bilinci ile davranışlarını ister istemez kontrol edebilir. Ayrıca kaygı, fiziki yorgunluk, öğrenme, algılamadaki değişimler, vb. gibi psikolojik, fizyolojik ve davranışsal olgular diğer karıştırıcı etkenleri oluşturabilirler.

Diyeceğiz ki, organizmanın «seçme davranışını» araştıracağız. Böyle bir çalışmada kullanılan denekler, örneğin, bir dolambaca konan fareler ya da meslek seçimi yaptırılan ergenlik çağındaki gençler olabilir. Değişik deneklerin değişik zaman ve koşullarda yapmış ya da yapmak zorunda kalmış oldukları seçme davranışları aynıdır? Hayvanın dolambacı, insanın laboratuvarında, idarecinin fabrikada, karar verme, seçme davranışları arasında fark olması çok olasıdır. Belki bir deneyde istatistik anlamlılık saptanabiliyor ama bu sayısal değer gerçek yaşamdaki pratik anlamlılık açısından ne ifade ediyor? Bu noktadan hareketle laboratuvardaki deney sonuçları ile gerçek arasındaki köprüyü belirli kısıtlılıkları görmemezlikten gelerek kurmamalı, aşırı genellemelere gitme hevesine kapılmamalıdır. Konuyu bu nedenlere dayalı olarak laboratuvar ya da alan araştırma yöntemleri diye iki aşırı uca çekmek gerekli ve gerçekçi olmayabilir. Yalnız genel olarak psikolojinin birçok dalında yapılan araştırmalarda yöntemle ilişkin bir kaymanın alan araştırma yöntem ve tekniklerinin lehine bir artış şeklinde olduğu görülmektedir. Örneğin, sosyal psikolojide yapılan

ve yayımlanan araştırma ve çalışmaların değerlendirilip yıllara göre dökümünün yapıldığı Olcay İmamoğlu'nun bir çalışmasında, 1971-76 yılları arasında manipülasyonsuz bağlantıların arandığı araştırma yöntemlerinin kullanımında % 25 den % 40 dolaylarına çıkış kaydedilmiştir (İmamoğlu 1979). Asıl önemli olan konu ya da sorunu seçiş ve ona yaklaşırken bilimin yöntemlerini ne denli uygun ve etkili kullandığımızdır. Bu anlayışla ister önce organizmayı, ister çevreyi anlamak isteyelim, sonuçlar araştırmanın alan ya da laboratuvar da yapıp yapılmadığına bağlı olarak değişmeyecektir. Ancak sonuçların yorumunda, iletiminde ve kullanımında yöntemin niteliğinden gelen belli kısıtlılıklara bağlı davranma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Argyris, C. Some unintended consequences of research, Psychological Bulletin, 1968, 70, 185-197.
2. Barber, T.X. and Silver, M.J. Fact, fiction, and the experimenter bias effect: pitfalls in data analysis and interpretation. Psychological Bulletin Monograph, 1968, 70, 1-29, 48-62.
3. Conant, J.B. Science and common sense. New Haven: Yale Üni. Press 1951.
4. Cronbach, L.J. Beyond the two disciplines of scientific psychology. American Psychologist, 1975, 30, (2) 116.
5. İmamoğlu, O. Sosyal psikoloji'ye 1970'lerde incelenen konular ve yöntem açısından genel bir bakış, Psikoloji Dergisi, 1979, 9, 14-20.
6. Levine, N., Rossan, S., Field methods: A course for teaching nonlaboratory research methods. Bull. Br. Psychol. Soc. 27 (1974) 123-128.
7. Polanyi, M. Logic and psychology. American Psychologist, 1978, 23, 27-43.
8. Scott, William A; Wertheimer, M. Introduction to Psychological Research John Wiley and Sons, Inc. New York: 1962.